

URDU DİLİNİN TÜRK ASILLI EFSANE ŞAİRİ

Mirza Esedullah Han

GALİB

CELAL SOYDAN

HBCB

inceleme

Prof. Dr. Celal Soydan

1964 yılında Gümüşhane’de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini bu şehirde tamamladıktan sonra 1984-88 döneminde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Urdu Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda lisans eğitimi gördü.1988-91 Punjab Üniversitesi-Lahor, Pakistan’da *Urdu Dili Diploma* ve *İleri Düzey Diploma* eğitimini tamamladı. 1991-93 yılları arasında aynı üniversitede Urdu Dili ve Edebiyatı yüksek lisans eğitimini *Turki men Mutala’-ye İktbal* (Türkiye’de İktbal Çalışmaları) konulu tez çalışmasıyla tamamladı. 1994 yılında A.Ü. DTCF, Urdu Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’na Araştırma Görevlisi olarak atandı. *Urduca Manzum ve Mensur Eserleri Işığında Muhammed İktbal* konulu doktora çalışmasını 1999 yılında tamamladı. 2002’de Yardımcı Doçent, 2005’de Doçent, 2010 yılında Profesör oldu. Yurtiçi ve yurtdışında yayımlanmış makalelerin yanı sıra çeşitli yayınevleri tarafından yayımlanmış kitap çalışmaları vardır:

Pakistan-Hindistan Öyküleri, Hece Yayınları, Ank., 2018

İktbal’e Dair, Hece Yayınları, Ank., 2016

Makaleler-İktbal, (Muhammed İktbal) Hece Yayınları, Ank., 2015-2017

İslam’da Dini Düşüncenin Yeniden Yapılandırılması (Muhammed İktbal) Hece Yayınları, Ank. 2013

Hareket Zili (Muhammed İktbal), Hece Yayınları, Ank., 2013

Cebrail Kanadı (Muhammed İktbal), Hece Yayınları, Ank., 2013

Musa Vuruşu (Muhammed İktbal), Hece Yayınları, Ank., 2013

Hicaz Armağanı (Muhammed İktbal), Hece Yayınları, Ank., 2013

Urdu-Türkçe/Türkçe-Urdu Sözlük, (Prof. Dr. A.B. Aşraf/C. Soydan) Türk Dil Kurumu, 2012

Nutuk (Urdu) (Prof. Dr. A.B. Aşraf/C. Soydan), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, 2011

Çağdaş Urdu Edebiyatı Seçkisi, Elips Kitap, Ank., 2010

Alamut Cenneti, (Roman, Abdul Halim Şerar), Kyrhos Yayınları, Ank. 2009

Urdu-Türkçe Sözlük, Muktadara Kaomi Zuban, Pakistan 2009

Galib Divanı, İş Bankası Kültür Yayınları, İst., 2008

Ganj Yunağının Öyküsü, İmge Yayınevi, Ank., 2007

Ölümüne İlişkin Bir Yazı, İmge Yayınevi, Ank., 2005

Pakistan-Hindistan Öyküleri, İletişim Yayınları, İst., 2001

Aşk ve Tutku; On Uzun Manzume (Muhammed İktbal), Akçağ Yay., Ank., 2000

URDU DİLİNİN TÜRK ASILLI EFSANE ŞAİRİ

MİRZA ESEDULLAH HAN
G A L İ B

Celal Soydan

HECE YAYINLARI

Hece Yayınları: 472

İnceleme

©Hece Yayınları

Birinci Basım

Mart 2018

Kapak Tasarımı

www.sarakusta.com.tr

Teknik Hazırlık

www.hece.com.tr

ISBN: 978-605-9556-75-0

Baskı

www.ozyurtmatbaacilik.com

HECE Basın Yayın Reklamcılık San. Tic. Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 39/1-2 Kızılay-Çankaya/Ankara

Yazışma: P.K. 79 Yenışehir/Ankara T: (0 312) 419 69 13 F: (0 312) 419 69 14

e-posta: hece@hece.com.tr

www.hece.com.tr

Sertifika No: 17672

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ / 7

MİRZA ESEDULLAH HAN GALİB / 9

Türk Ataları / 14

YAŞAM ÖYKÜSÜ / 23

Agra Yılları / 23

Evlilik Hayatı / 25

Varissiz Kalışı / 29

Geçim Sıkıntısı / 31

Kalkutta Yolculuğu / 36

Navablık İddiası / 38

Hastalığı ve Son Dönemi / 42

Son Dönemindeki Karamsarlığı / 47

Veda Yazısı / 49

Kişiliğinden Kesitler / 51

YAŞADIĞI DÖNEM / 58

Siyasi ve Edebi Ortam / 58

1857 Ayaklanması ve Galib'in Tutumu / 64

Galib ve İngiliz Yönetimi / 76

URDU DİLİ VE EDEBİYATINDAKİ YERİ / 81

Şiiri / 88

Diğer Şairlerle İlişkileri / 102

Nesri (Mektupları) / 105

Mektuplarından Örnekler / 115

Başlattığı Dil ve Şiir Tartışmaları /129

Kadirşinassızlık ve Anlaşılama Acısı /133

Eserleri /142

GALİB DİVANINDAN SEÇMELER /147

KAYNAKLAR /190

ÖN SÖZ

Türklerin, Hindistan tarihinde olduğu kadar kültüründe de önemli rol oynadıkları ve bölgede Türklere özgü bir kültür birikimi oluşturdukları bilinmektedir. Hindistan'da kurulan çeşitli Hint-Türk saltanatları, bölge tarihinin yaklaşık 800 yıllık bölümünün şekillendirici unsuru olmuş ve bu süreç içinde dil, edebiyat, mimari ve diğer birçok alanda bölgenin kültür zenginliğine önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Bir eleştirmen, Türklerin Hindistan'a üç muhteşem şey kazandırdığını belirtir: Bunlar Tac Mahal, Urdu Dili ve Galib'tir. Bir başka eleştirmen ise Galib Divanı'nı *Vedalarla eşdeğer* tutar. Hint-Türk saltanatları döneminde ülkede oluşan kültür değerlerinden biri ve en önemlisi Farsça, Arapça ve çeşitli Türk dilleriyle yerli dillerin sentezi olan Urdu dilidir. Bu dili zirveye taşıyan kişi de kuşkusuz Urdu şiirinin efsane şairi kabul edilen Türk asıllı Mirza Esedullah Han Galib'dir.

Çeşitli dinler ve dillerin harmanlandığı, etnik kökenden halkların bir arada yaşadığı ve belleklerde gizemli çağrışımlar yaratan Hindistan coğrafyası, barındırdığı zengin kültür birikimiyle şiir ve edebiyatta da özel bir yere sahiptir. Günümüzde özellikle Müslümanların yazın dili olan Urdu dili ise Farsça, Arapça, Türk dilleri ve bölgesel dillerin tüm özelliklerini barındıran ve bölge edebiyatını taçlandıran nadide bir oluşumdur. Hindu ve Müslüman ayrımı olmaksızın Hindistan'ın hemen hemen bütün ede-

biyatçıları bu dilin gelişimine katkıda bulunmuştur. Ancak bu dili doruk noktasına ulaştıran kişi Mirza Esedullah Han Galib olmuştur. Galib, Hint-Türk saltanatının hizmetinde çalışmak için Orta Asya'dan bu ülkeye göç eden bir ailenin bireyidir. Onun dil ve edebiyata yaptığı hizmet, dedesi ve babasının askeri kademelerde saltanata yaptığı hizmetten daha kalıcıdır ve daima anılacaktır. Edebiyat eleştirmenlerinin de belirttiği gibi bugün herkes Galib'in babasını ve dedesini Galib sayesinde tanımaktadır. Galib sadece atalarını onurlandırmakla kalmadı; dönemin edebiyat anlayışını yönlendirdi ve ardından gelen kuşakları etkiledi. Bu etkileme sadece İkbal, Feyz Ahmet Feyz, N. M. Raşid gibi Urdu dilinin çok önemli şairleriyle sınırlı kalmadı. Ayrıca aralarında dönemin hükümdarı Bahadur Şah Zafer de olmak üzere Galib'in yüzlerce öğrencisi vardı ve onlara şiir ve düzyazıda öncülük yaptı.

Urdu dilinin efsane şairi hakkında Türkiye'de yapılan ilk çalışma niteliğindeki bu eserde Galib'in Divan'ından seçilmiş 25 tane gazele yer verilmiştir. (Divan'ın tamamı İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yayımlanmıştır.) Son bölümde yer alan gazeller, gerekli görüldüğü yerlerde açıklamalar yapılarak Türkçeye aktarıldı. Galib'in şiirinin daha rahat anlaşılması için yazılan dipnotlar, çeviride şiirin uğradığı anlam kayıplarını biraz olsun telafi etme amacı gütmektedir.

Türk asıllı efsane şair Galib'in Urdu dili ve edebiyatına yaptığı katkıyı aktarmak ve onu Türk okuruna tanıtmak amacıyla hazırlanan bu çalışmanın ilgilenenler için yararlı olmasını dilerim.

Celal Soydan

MİRZA ESEDULLAH HAN GALİB

Orta Asya Türklerinden olan Mirza Galib (27 Aralık 1797 Agra-15 Şubat 1869 Delhi), Urdu dilinin en büyük şairi ve edebiyatçısı olarak kabul edilir. Türk saltanatlarının mirası olan Urdu dili ve edebiyatında Galib'in ne denli önemli bir yer tuttuğu konusunda fikir vermesi amacıyla, bölgenin tarih ve edebiyat otoritelerinden birkaç alıntı aşağıda yer almaktadır.

Tarihçi-eleştirmen Reşid Ahmed Siddiki, Moğol (Hint-Türk) saltanatının Hindistan'a üç muhteşem şey kazandırdığını, bunların Urdu dili, Tac Mahal ve Galib olduğunu belirtir. Hint-Türk saltanatları aslında sadece uzun bir süre Hindistan'ı yönetmekle kalmadı, bu ülkeye çok değerli bir kültür mirası da bıraktı. Gazneli Mahmut (14 Kasım 970 Buhara- 30 Nisan 1030 Gazne)'tan başlayarak, Bahadur Şah Zafer (1775-Aralık 1862)'a kadar Hindistan Yarımadası'nda çeşitli saltanatlar kuran Türkler, 1857'ye kadar süren iktidarları döneminde köklü bir kültür mirası oluşturdular. Pakistanlı bir tarihçi, Sultan Mahmud Gaznevi'nin Hindistan'a gelişini asırlarca sürecek olan Mavera-un-nehir kökenli bir kültür inkılâbının habercisi olarak tanımlar.

Bölgenin sağduyulu tarihçi ve eleştirmenleri, Hint-Türk saltanatlarının ülkeye değerli bir kültür mirası bıraktığını açıkça ifade etmektedirler. Bu mirasın en çarpıcı kanıtların-

dan biri Hint-Türk sultanı Şah Cihan'ın, eşi Mumtaz Mahal için 1648'de yaptırdığı Tac Mahal'dir. Bu mimari şaheser dünyanın yedi harikasından biri olarak tüm ihtişamıyla bu mirasa tanıklık etmektedir. Bir diğeri Galib ve onun ayrılmaz parçası, hatta bir nevi kimliği olan ve tarih boyunca Urdu-ye Mualla, Hindi, Hindustani, Hindvi gibi isimlerle tanımlanan Urdu dilidir. Bu dil, günümüzde Pakistan ve Hindistan ülkelerinin dili ve dünyanın en çok konuşulan -bazı kaynaklara göre ikinci, bazı kaynaklara göre üçüncü- büyük dilinden biridir.¹

Galib'in Urdu dili ve edebiyatındaki doldurulamaz yerini tüm edebiyat ve dil otoriteleri kesin ifadelerle teyit ederler. Galib şair ve nesir yazarı olarak Urdu edebiyatında erişilemez bir düzeydedir. Şiirde Galib Divan'ı ve nesirde ise mektupları onu Urdu edebiyatının zirvesine yerleştirmiştir. Galib Divanı küçük hacimli olmasına rağmen Urdu şiirinin en değerli şiir hazinesi olarak nitelendirilir. Urdu edebiyatı otoritelerinden Abdurrahman Becnuri, Galib'in Urdu divanını, Hinduizmin temel kitapları Vedalarla eş değer tutar ve göksel bir eser olarak tanımlar: "Hindistan'ın iki ilhami kitabı vardır: Biri *Vedalar*, diğeri ise *Divan-ı Galib*'tir," der ve Galib'in divanında, yaşam ve kâinatın tüm seslerinin duyulduğunu belirtir. Başka bir Urdu edebiyatı eleştirmeni Dr. Muhammed Hasan ise Galib'in divanını başka bir din kitabı, İncil kadar önemli bulur: "Galib'in Divan'ını yeni neslin İncil'i olarak tanımlayabiliriz" der. Bu iddialı ifadeler, Galib'in şiirinde insanın temel duygularının teskinini sağlayan bir öz olduğu çıkarımını sağ-

¹ Çeşitli araştırmalar Urdu dilinin, dünyanın en yaygın dillerinden biri olduğunu gösterir: Collins Encyclopedia'da Urdu, dünyanın üçüncü büyük dili olarak tanımlanır. Birleşmiş Milletlerin yaptığı bir araştırmaya dayanarak BBC'nin yayınladığı bir raporda Urdu dilinin İngilizce ve Çince'den sonra üçüncü büyük dil olduğu belirtilir. Öte yandan Washington Üniversitesi tarafından 14 Mayıs 1992'de New York Star'da yayımlanan bir inceleme yazısında, dünya dillerinin kullanımı bağlamında yapılan değerlendirmeye göre Urdu dili dünyanın ikinci büyük dilidir. Zira Canadian World Almanac'a göre Hindustani (Urdu-Hindi), 444 milyondan fazla insan tarafından konuşulmakta ve Hindistan Yarımadası dışında 44 ülkede konuşma dili olarak kullanılmaktadır.

lamaktadır. Bütün Galib eleştirmenlerine göre o, hem incelediği konular hem de tarzı itibarıyla sadece Urdu dilinin değil, dünyanın en büyük şairlerinden biridir. Zira Galib, hem şiirinin içeriği, hem şiirdeki yaratıcılığı, tarzı ve üslubuyla, hem de şiirdeki özgün tutumuyla diğer şairlerden farklı bir çizgidedir.

Galib, esas olarak dünyevi bir şair olduğu için şiirinde yaşanılabilir her tür insani duygu, tüm detaylarıyla yer alır. Onun şiirinde uhrevi olana özlem yerine, dünyevi yoğunlaşma ağır basar. Galib, dönemin şiir anlayışı doğrultusunda tasavvuf temalı şiirler de kaleme almıştır. Ancak onun tasavvuf konularına bakışındaki farklı üslubu ve ustalığı, sadece şiirdeki gücünü değil, ayrıca bu konudaki gözlem ve algılama sınırlarını da göstermektedir. Şiirinde işlediği konularda asla taklitçi değil, aksine kendi yolunu kendisi açan ve sınır tanımaz bir şairdir. O, tabiatı kendi dönemine kadar görülmemiş ölçüde müstakil bir unsur olarak işlemeyle aykırı; insana yaklaşımıyla hümanist; evren ve yaşam karşısında mistik; özgür ve arayışa meyilli kişiliğiyle de orijinal bir şairdir.

Galib de şiirinin diğer şairlerinkinden ve dönemin şiir anlayışından çok farklı bir çizgide olduğunun bilincindedir. O, geleneksel şiir kalıplarının dışında nitelikli bir şiir anlayışı ve kendine özgü bir üslubu olduğunu, ele aldığı konuların arayışa meyilli yaradılışına yakışır felsefi bir öz taşıdığının bilincindedir. Galib, insan anlayışını zorlayan konuların kendisine bir yerlerden ilham edildiğini belirtir:

Tüm bu temalar *Galib*, gaipten gelir aklıma
Divitimin çığırtsısı meleklerin sesidir aslında.

Türk Ataları

Mirza Esedullah Han Galib, Türk soyuna mensup olduğundan daima gururla bahseder. Semerkant'tan Hindistan'a göç ederek, Türklerin Hindistan'da kurdukları saltanatların sonuncusu olan Babür saltanatının hizmetine giren dedesi, babası ve amcası onun için övünç kaynağıdır. Gerek şiirlerinde, gerek nesir yazılarında ve gerekse yaşam tarzında Türk olmanın onda bir nevi ayrıcalıklı statü ve üstünlük duygusu yarattığı görülür. Galib'in otobiyografisinden aşağıda verilen kesitte, Türk soyundan olduğunu yazar ve dedesi, babası ve amcasının saltanatın askeri yönetim kademelerinde üstlendikleri görevlerden ve bıraktıkları mirastan detaylıca bahseder.

“Esedullah Han Galib; soyu Mirza², Selçuklu Türkü, Sultan Berkyaruk Selçuki'nin³ evlatlarından. Dedesi Koukan Beg Han, Şah Âlem⁴ zamanında Semerkant'tan Dilli [Delhi]'ye geldi. Elli atlı birliği ve flamasıyla sultanın hizmetine girdi. Şimdi Samru'nun hanımına ait olan birkaç köyden oluşan arazi ona tahsis edilmişti. Esedullah Han'ın babası Abdullah Beg Han, Dilli'yi bırakıp Ekberabad'a⁵ yerleşti. Esedullah Han Ekberabad'da dünyaya geldi. Doğum tarihi 8 Receb 1212 Hicri⁶ Pazar günüdür. Abdullah Beg Han, Alvar'da Raca Buhtaver Singh'in hizmetine girdi ve orada kahramanca savaştığı bir çatışmada öldürüldü. O zamanlar Esedullah Han beş-altı yaşlarındaydı. Öz amcası Nasrullah Beg Han, Marhataların Ekberabad eyaleti yöneticisiydi. 1803'te General Leek,

² Hükümdar veya yönetici soyundan olan erkeklerin unvanı olarak kullanılır; Orta Asya Türklerinden olanlar için kullanılan soy unvanı; ayrıca Timur hanedanlık lakabı, asilzade.

³ Büyük Selçuklu hükümdarı (1081–1104). Sultan Melikşah'ın oğlu.

⁴ II. Alemgir (1688–1759)'in oğlu Ebu Muzaffer Celalüddin (24 Mayıs 1727–19 Kasım 1806). 25.12.1759'da II. Celalüddin Şah Âlem unvanıyla Hint-Türk hükümdarı oldu.

⁵ Ekber padişahın Ekberabad adıyla kurduğu şimdiki Agra kenti.

⁶ 27 Aralık 1797.

Ekberabad'a saldırınca Nasrullah Beg Han şehri teslim etti ve onun emrinde çalışmaya başladı. General Bey de onu 400 atlı birliğe komutan tayin etti ve 1700 rupi maaş belirledi. Daha sonra kendi kol gücüyle sabırlı bir çalışma sonunda Bharatpur yakınlarındaki iki büyük köyü ele geçirince General Bey o iki köyü adı geçen kahramana daimi olarak verdi. Ancak Nasrullah Beg Han, arazinin tahsis edilmesinden on ay sonra, talihsiz bir kaza sonucu filden düşerek öldü. Arazi hükümete geçti ve yerine nakit para tahsis edildi. Mirasçılar arasında paylaştırılan paradan bu şahsa [Galib] yılda 700 rupi düştü. Şairlikte büyük bir yeteneği var. Sadece şiirde değil nesirde de üstün bir yeteneğe sahiptir. Üç nesir kitabı var: Panc Aheng, Mehr-i Nim Ruz, Destenbu. 10 bin beyitlik Farsça külliyatı Avad Ahbar Lakhnov'da yayımlanmıştır. Yönetimde büyük saygınlığı var..”

Galib, Farsça divanında yer alan dizelerde bireyi olduğu soydan, atalarından ve anavatanından övgüyle söz eder:

Galib, kutsal Turan toprağınız
Yani soy bakımından haşmetliyiz.
Türk oğluyuz ve soy olarak
En yüce ulusun mensubuyuz.
Türk boylarından Aybeklerdeniz
Bütünlük bakımından ayın on katıyız.
Atalarımızın mesleği çiftçiliktir
Semerkantlı sınır muhafızı oğluyuz.
Hem parlaklıkta şimşekle eşdeğeriz
Hem de cömertlikte buluta benzeriz.

Galib otoritelerinden Gulam Resul Mehr, Divan-ı Galib'in önsözünde Galib'in dedesi Koukan Beg'in anavatanını terk etme sebebini, babasına olan kırgınlığı olarak